

УДК 81'42+811.111

Макаревич О. О., викладач
Житомирський державний університет імені Івана Франка
вул. Велика Бердичівська, 40, Житомир, 10008
makarevoleg@ukr.net

*Реактивні висловлення американських підлітків в аспекті принципів
Кооперації та Ввічливості (на матеріалі американського кінодискурсу)*

Анотація. Макаревич О. О. Реактивні висловлення американських підлітків в аспекті принципів Кооперації та Ввічливості (на матеріалі американського кінодискурсу). Класики прагматики визначали ефективність спілкування шляхом його аналізу і виявлення дотримання мовцями принципів Ввічливості та Кооперації. Ефективність мовлення залежить від усвідомлення і прийняття мовцями єдиної спільної цілі спілкування. Базою вдалої комунікації слугує створення середовища позитивної взаємодії, що надає всі умови для втілення мовцями своїх стратегій спілкування. Комунікативна практика свідчить про те, що мовлення базоване на співпраці і ввічливості, представляє собою радше абстрактний образ, а не реальний стан речей. У реальній комунікації підлітків відбувається постійне порушення вищезгаданих максим, зумовлене соціально-статусними характеристиками мовця, віком, зокрема, а також расою, рівнем освіти і соціальним прошарком.

Ключові слова: кооперація, ввічливість, кінодискурс, підліток, мовлення, стратегія, максими.

Анотация. Макаревич О. О. Реактивные высказывания американских подростков в аспекте принципов Кооперации и Вежливости (на материале американского кинодискурса). Классики прагматики определяли эффективность общения путем его анализа и выявления соблюдения говорящими принципов Вежливости и Кооперации. Эффективность речи зависит от осознания и принятия говорящими единой общей цели общения. Базой удачной коммуникации служит создание среды положительного взаимодействия, которое предоставляет все условия для воплощения говорящими своих стратегий общения. Коммуникативная практика свидетельствует о том, что речь, основанная на сотрудничестве и вежливости, представляет собой абстрактный образ, а не реальный порядок вещей. В реальной коммуникации подростков происходит постоянное нарушение вышеупомянутых максим, обусловленное социально-статусными характеристиками говорящего возрастом, в частности, расой, уровнем образования, социальным слоем.

Ключевые слова: кооперация, вежливость, кинодискурс, подросток, речь, стратегия, максимы.

Abstract. O. Makarevych. Reactive utterances of American teenagers in terms of Cooperation and Politeness principles (based on American movie discourse). The expression of politeness in social relationships or following the etiquette rules, according to the knowledge of own culture, or community is known to be politeness. Restrained, calm people with a sense of tact are often seen as examples of politeness. We use these properties within everyday life in different types of interaction with society, but polite speech functions as a separate category which is strictly defined. Classical pragmatists determine the effectiveness of communication by analyzing and identifying the speaker observance of principles of politeness and cooperation. The effectiveness of speech depends on the awareness and adoption of common goal of

communication by both speakers. The basis for successful communication is served by creation of a positive interaction environment, providing the conditions for speakers' communication strategies implementing. Nevertheless, speech practice shows that communication, which is based on cooperation and politeness is rather an abstract image, then reality. In actual communication there is a constant violation of the above maxims, due to social status characteristics of speakers (age, race, education level). Failure to comply with the principles of cooperation and politeness is not a marker of communication failure. On the contrary, those communicative situations when all principles postulated by Grice or Leech are not followed often prevail. Thus, the views of the majority of linguists are the same - cases of confrontation in the speech dialogical communication are inevitable, and they are linguistically interesting.

Keywords: cooperation, politeness, movie discourse, teenager, speech, strategy, maxims.

Вступ (Introduction).

Успішність комунікації, незалежно від мовленнєвого жанру чи ситуації спілкування залежить від слідування мовців правилам спілкування, або так званим комунікативним максимам. Ці запоруки досягнення мети розмови прагматики зібрали по категоріям і розділили на принцип Ввічливості [3] та принцип Кооперації [2].

Слідування нормам етикету, врахування знань про власну культуру чи спільноту, де перебуваємо в момент мовлення, є застосуванням концепту Ввічливості у реальному житті. Ввічливість функціонує поряд з поняттям комунікативної Кооперації, тобто слідування чітко визначеним максимам комунікативної співпраці мовців, що керує діалогом, забезпечуючи вдале і тривале спілкування. На противагу традиційним уявленням (Ліч, Грайс) буденне спілкування демонструє нехтування і маніпуляції з вищезгаданими принципами, що не лише не порушує якість спілкування

(не зумовлює комунікативної невдачі), але й сприяє досягненню мети мовців.

Критичний огляд літератури, концептуальних рамок, гіпотез і т. ін.

Принцип ввічливості допомагає підтримувати соціальну рівновагу й дружні відносини [3, 82], уможлиблює комунікацію при потенційній напруженості між мовцями [1,1]. Кооперація, у свою чергу, зобов'язує комунікантів дотримуватися мовного етикету задля вдалої співпраці і досягнення мети розмови. Основні ідеї і концепти щодо функціонування у мовленні кожної з категорій, а також максими, що входять до принципу Кооперації та принципу Ввічливості, будуть розглянуті нижче.

Саме поняття ввічливості як оператора комунікації не є до кінця усталеним і однозначним. Існують дебати щодо існування універсальної або вродженої ввічливості як загальнолюдського фактора поведінки [4]. Пропонувався і розгляд ввічливості не як структур, що складаються з лінгвістично важливих слів і фраз, а як стратегій, що інтерпретуються кожним мовцем окремо, в ситуаціях мовленнєвої взаємодії [5].

Наукова праця Logic and Conversation П. Грайса була першою спробою розглянути ввічливість в якості максимум мовлення, тобто всезагальних правил спілкування, дотримання яких визначає успішність комунікації [2].

Оскільки обидва учасники діалогічного дискурсу зацікавлені у ефективності обміну даними, в процесі комунікації відбувається співробітництво адресанта і адресата. Кожен з них намагається внести свій вклад у рівномірний перебіг розмови задля досягнення комунікативного успіху. Ці правила були об'єднані у принцип Кооперації та включають чотири максими:

- кількості – зумовлює чітко визначену кількість інформації, що треба донести комуніканту;
- якості – забороняє обманювати співрозмовника чи повідомляти не перевірені факти;
- відношення – чітко слідувати темі розмови;
- манери мовлення – бути ясним і однозначним у своїх повідомленнях.

Діючи разом вони регулюють мовленнєву поведінку – вимагають лаконічного, цілеспрямованого мовлення, застерігають від надмірного об'єму інформації, усвідомленого обману співрозмовника, неточності даних і вимагають чіткості викладу ідей [2].

Ці максими є суттєвими для успішності комунікації, оскільки порушення, наприклад граматичних норм впливатиме на якість розуміння форми вираження потреб адресанта, а ось порушення мовленнєвих максимум сприймається в якості конкретного сигналу щодо мотивів мовця, тобто псують розуміння змісту потреб. На це звертала увагу лінгвіст Р. Лакоф, наголошуючи на необхідності вивчення прагматичних правил на рівні з граматичними [8, 296].

Р. Лакоф скоротила максими Грайса до двох: повідомляй інформацію зрозуміло і будь ввічливим. Всі постулати П. Грайса підпадають під перше правило (виражайся зрозуміло), хоча комунікація, строго підпорядкована даним постулатам, була б нудною й занадто формальною, внаслідок чого в повсякденному спілкуванні ці правила постійно порушуються. Друге прагматичне правило у свою чергу містить у собі три правила, що базуються на категорії ввічливості: не нав'язуй себе й свої бажання; надавай право вибору; поведься так, щоб співрозмовникові було приємно; будь дружелюбним.

Дослідниця зазначає що поєднання обох максимум іноді є конфліктним. Доводиться порушувати рівновагу цих правил у мовленні і керуватися

однієї з них в більшій мірі. Якщо головною метою комуніканта є передача інформацію, то необхідно всю увагу зосередити на максимі зрозумілості; якщо ж до уваги береться статус співрозмовника, або конкретна ситуація спілкування вимагає застосування етикету – на передній план виступає принцип ввічливості [8, 296].

Універсальні правила ввічливості можуть бути пояснені стандартними мотивами людської поведінки, що зумовлені природними інстинктами: будучи розумними істотами, ми не хочемо перебувати під впливом інших – це трактується «негативним лицем». З іншого боку, ми очікуємо схвального ставлення і сприймання наших потреб, що зумовлюють комунікацію. Прагматики розглядають ці мотиви під загальною назвою «позитивне лице». В якості «лиця» розуміються емоційне і соціальне самоусвідомлення себе, яке притаманне будь-якій людині.

Подальший розвиток максими ефективної комунікації отримали у роботі Дж. Ліча *Principles of Pragmatics* [3]. Розвиваючи ідеї своїх попередників (П. Грайс і Р. Лакофф), прагматик базує своє дослідження на існуванні набору правил, максимум, якими керуються всі люди у процесі спілкування. Дж. Ліч також не надає чіткого тлумачення поняттю ввічливості, але зазначає, що ввічливість – важливий прагматичний фактор, що регулює спілкування.

У межах прагматики Дж. Ліч виділяє текстуальну риторичку (*Textual Rhetoric*) і міжособистісну риторичку (*Interpersonal Rhetoric*), для кожної з яких характерні певні принципи. Принцип Ввічливості розглядається ним у межах міжособистісної риторички на рівних з максимами кооперації П. Грайса та принципом іронії. Він зазначає, що принцип Ввічливості більшою мірою регулює спілкування, ніж принцип Кооперації: у першу чергу відбувається підтримка соціальної рівноваги й дружніх відносин між співрозмовниками, виражається зацікавленість останніх у співробітництві один з одним [3, 82]. У принципі Ввічливості виділяється шість максимум [3,

67] що розташовані за градуальною шкалою витрат і вигод (для мовця й слухача):

- Максима такту (Tact Maxim): Зменшуйте витрати слухача, збільшуйте вигоду спікера. (Мета максима: Не ставте інших у ситуацію, коли вони змушені порушити максимум такту).
- Максима великодушності (Generosity Maxim): Зменшуйте власну вигоду, збільшуйте вигоду слухачів.
- Максима схвалення (Approbation Maxim): Зменшуйте осуд (осудження) слухаюча, більше хваліть.
- Максима скромності (Modesty Maxim): Менше хваліть себе.
- Максима згоди (Agreement Maxim): Зменшуйте розбіжності між вами й співрозмовниками, збільшуйте згоду.
- Максима симпатії (Sympathy): Зменшуйте антипатію між вами й співрозмовниками, збільшуйте симпатію [3, 16].

Таким чином, зрозуміло що конфліктна комунікативна поведінка, як і комунікативна реакція, що виражає установку на кооперацію, визначаються за допомогою загальнолюдської категорії ввічливості, шляхом слідування мовцем чітко визначеним максимам Кооперації та Ввічливості у своєму спілкуванні [7, 5].

Методологія дослідження.

В якості матеріалу дослідження було використано реактивні комунікативні ходи отримані методом суцільної вибірки з американської науково-фантастичної кінокартини «Project Almanac» (2015). У ході лінгвопрагматичного аналізу не було визначено домінуючого у нехтуванні підлітками принципу – чи то Кооперації, чи то Ввічливості. Мовці-підлітки рівномірно порушували кожен з принципів: у 49 % випадків виявлено порушення максим Кооперації, а у 51% досліджених актів відбувалося нехтування максимами Ввічливості.

Серед правил принципу Кооперації найчастіше ігнорують максимуму якості (38%):

(1)- *Christina, I need you to put that laundry away.*

- *Yes. I will do it later, I promise.*

Обіцяючи пізніше прибрати білизну, дівчина-підліток свідомо порушує максимуму якості, щоб не образити матір, але й не втрачати свого позитивного лиця, оскільки насправді вона не збирається виконувати доручення.

Досить поширеним є уникання максими відношення – 32% випадків вживань:

(2) - *Well, actually, I believe it's the fuselage valve, but what do I know?*

- *You're confusing my car with an airplane, but...*

У своїй реакції адресат-підліток починає розповідати про відмінності між літаком і корпусом його авто, оскільки хоче уникнути глузування над своїм старим автомобілем.

Максими кількості і манери порушуються однаково часто (по 19% від загального числа порушень принципу Кооперації кожна):

(5) - *But where did you jump to?*

- *It doesn't matter. It's done.* - Адресат ігнорує запитання адресанта, оскільки хоче залишити в таємниці місце свого перебування до цього, таким чином він зберігає своє негативне лице, але порушує максимуму кількості

(6) - *So other people went through my stuff, too.*

- *I'm really sorry, okay. I just came to switch bags with you. I would never have...I would never do that.* – Підліток, схвильований спілкуванням з особою протилежної статі, починає плутатись у своїй словах, порушуючи таким чином максимуму манери.

Серед максимуму принципу Ввічливості адресати-підлітки найчастіше порушують правило згоди (41%):

(7) -*Are you sure you should touch that?*

- *Help me out.*

- *We weren't allowed in here.*

- *We're going in today. Help me out.* – Брат ігнорує прохання сестри не заходити до підвалу, свідомо йде на конфронтацію і нехтує максимою згоди.

Максима симпатії у спілкуванні зникає у 30% випадків порушення принципу Ввічливості:

(8)- *I don't have to worry about anybody else.*

- *You keep thinking? What do you mean? How many times have you done this before? David, how many times have you done this before?* - два однолітка йдуть на конфронтацію, оскільки жоден з них не хоче відступати від своїх переконань (що є проявом юнацького максималізму), і в результаті порушують зазначену максиму.

Максима схвалення нехтується значно рідше – всього у 18% неввічливих реакцій.

(9) - *Dude, I would literally give away all my earthly possessions for one date with her.*

- *What, are you gonna give her your Xbox and a coupon at Chipotle?*- адресат-підліток насміхається зі слів свого друга-однолітка, а не підтримує його.

Результати дослідження та обговорення.

Центральне місце у функціонуванні принципів Ввічливості та Кооперації займають статусні відносини. Хоча комуніканти будь-якого статусу прагнуть до дотримання зазначених принципів, проте, особа, що володіє більш високим статусом, має більше можливостей безкарно ці правила порушувати. Але як відомо з точки зору психології, підлітки характеризуються надмірним бажанням до самоствердження і збереження свого лиця, тому Максими такту, великодушності, схвалення, у меншій

мірі максима згоди досить часто порушуються комунікантами підліткового віку, у той час як дорослі комуніканти не дозволяють собі порушення даних максимум у процесі комунікації. У той же час на дії максимум симпатії й скромності статусні відносини роблять лише незначний вплив [6, 9].

В ході нашого дослідження було визначено що найчастіше підлітки порушують максими якості, відношення, симпатії та згоди. Роблять вони це зазвичай не задля домінування над співрозмовником, оскільки більшість ситуації спілкування є ситуаціями підліток-підліток, брат-сестра, друг-друг. Як правило максима якості порушується у розмові з батьками для приховання певних негативних фактів від родичів. У міжособистісному спілкуванні підлітки люблять порушувати максими такту і згоди. Але враховуючи психологічні особливості юнацького та підліткового віку це є нормальним і загальноприйнятим.

Недотримання принципів Кооперації і Ввічливості не є маркером комунікативної невдачі у спілкуванні осіб підліткового віку. Навпаки, переважають ті комунікативні ситуації, коли всі постульовані П. Грайс і Дж. Лічем принципи виявляються неспроможними функціонувати й часто перетворюються у свою протилежність. Таким чином, погляди більшості лінгвістів однакові – випадки конфронтації у мовному діалогічному спілкуванні неминучі, і саме вони є лінгвістично цікавими.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Практика свідчить, що мовлення основане на співпраці, скоріше представляє собою ідеальний образ поведінкового стереотипу, а не реальний стан речей. Прояв комунікативних конфліктів у буденному спілкуванні є звичним явищем, оскільки будь-яка комунікативна ситуація – потенційно конфліктна, так як мовці мають різні особистісні якості, уявлення про світ. Головною причиною порушення принципу Кооперації та принципу Ввічливості персонажами-підлітками слугують протилежні

глибинні комунікативні стратегії або комунікативні цілі співрозмовників. У перспективі – дослідження впливу соціальних та гендерних характеристик мовців-підлітків на функціонування принципів Кооперації та Ввічливості у їхніх комунікативних реакціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / G. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
2. Grice, H. Paul Logic and conversation / H. Paul Grice // In P. Cole (Ed.), Syntax and Semantics, Volume 3. New York: Academic Press, 2008 – P.41-58
3. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London: Longman, 1983. – 321 p.
4. Mey, Jacob L. Pragmatics: An Introduction / Jacob L. Mey. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2011. – 180 p.
5. Watts, Richard J. Politeness / Richard J. Watts. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 225 p.
6. Иванова М. А. Прагмалингвистический статус неуспешного диалогического дискурса [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www2.asu.ru/test/img/AKD%20Ивановой.pdf
7. Красноперова Ю. В Кооперация и конфликт как возможные пути развития интеракции в ходе интервью [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.science-education.ru/ru/issue/view?id=129
8. Lakoff, R. Language and Woman's Place [Електронний ресурс] / R. Lakoff // Language in Society, Vol. 2, No. 1 (Apr., 1973), P. 45-80. – Режим доступу: http://www.stanford.edu/class/linguist156/Lakoff_1973.pdf

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Brown P. Politeness: Some Universals in Language Usage / G. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 p.
2. Grice, H. Paul Logic and conversation / H. Paul Grice // In P. Cole (Ed.), Syntax and Semantics, Volume 3. New York: Academic Press, 2008 – P.41-58
3. Leech G. Principles of Pragmatics / G. Leech. – London: Longman, 1983. – 321 p.
4. Mey, Jacob L. Pragmatics: An Introduction / Jacob L. Mey. – Oxford: Blackwell Publishers Ltd, 2011. – 180 p.
5. Watts, Richard J. Politeness / Richard J. Watts. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 225 p.
6. Ivanova M. A. Pragmalingvisticheskyj status neuspeshnogo dialogycheskogo diskursa [Pragmalinguistic status unsuccessful dialogical discourse]/ [electronic resource]. – Available at: www2.asu.ru/test/img/AKD%20Y`vanovoj.pdf
7. Krasnoperova Yu. Kooperacyya i konflikt kak vozmozhnye puti razvitiya interakcyi v xode intervyyu [Cooperation and conflict as possible ways of interaction development during the interview] / [electronic resource]. – Available at: www.science-education.ru/ru/issue/view?id=129
8. Lakoff, R. Language and Woman's Place [Електронний ресурс] / R. Lakoff // Language in Society, Vol. 2, No. 1 (Apr., 1973), P. 45-80. – Режим доступу: http://www.stanford.edu/class/linguist156/Lakoff_1973.pdf

Стаття надійшла до редакції